

POVODNI MOŽ V SLOVENSКИH IN VZHODNOSLOVANSKIH VEROVANJIH

Članek je povzet po seminarski nalogi z naslovom Povodni mož v slovenskih in vzhodnoslovanskih verovanjih, ki sem jo napisala pod mentorstvom dr. Mirjam Mencej.¹ V seminarski nalogi sem na podlagi literature o demonologiji in folklornega gradiva prikazala značilnosti in funkcije mitološkega lika povodnega moža pri Slovencih in vzhodnih Slovanih. Govorimo o zlem bitju ali demonu, ki prebiva na nevarnih vodnih predelih, kjer preži na svoje žrtve, jih utaplja in ugrablja.

Najširše področje v slovanski mitologiji zavzema demonologija. Verovanje v demone, duhove in druga bajna bitja se je v nasprotju z verovanjem v slovanske bogove, ki je skoraj brez sledu izginilo, v veliki meri ohranilo do današnje dobe (Zečević 1981, 6; Zelenin 1927, 383). Nikolaj Mihailov poudarja, da je treba pri analizi slovanske mitologije upoštevati vsaj tri obdobja: dobo uradnega poganstva, dobo pokristjanjevanja/dvoeverstva in poznejšo »demonološko« dobo. Demonologija torej pomeni nekakšno nadaljevanje mitologije (Mihailov 1997, 78). Verjetno se je lahko ohranila, ker jo je Cerkev v težnji, da bo izbrisala poganstva božanstva, nekoliko prezrla (Zečević 1981, 6). Tudi Ivanov in Toporov navajata, da se je ohranil predvsem demonizem, vera v gozdne duhove, povodnega moža, vile, v poljske, hišne in razne druge demone predvsem pri južnih Slovanih (Ivanov, Toporov 1989, 1012).

V seminarski nalogi sem se ukvarjala z enim od demonoloških likov, likom povodnega moža. Zanimale so me predvsem njegove značilnosti in funkcije, ki se jih da razbrati skozi ohranjeno ljudsko izročilo. Pri analizi lika

sem se okvirno oprla na Dyninov članek *Ruska demonologija*, v katerem navaja osem točk, ki jih moramo upoštevati pri obravnavi demonologije: 1. sama pojavnost določenega lika v vseh različicah, 2. demonološka leksika, 3. predstave o zunanji podobi demonov, 4. predstave o krajih, kjer prebivajo demoni, 5. časovna določenost demonov (deli dneva ali leta, ko se določeni duhovi pojavljajo), 6. predstave o oblikah pojavljanja, 7. funkcije in 8. odnos človeka do objekta verovanja – sistem varovalnih sredstev in tabujev, izvajanje določenih obredov in tako naprej (Dynin 1993, 78–79).

Metoda dela, ki sem jo uporabila pri pisanju seminarske naloge, je analiza ter primerjava literature in virov, ki obravnavajo področje vodnih demonov pri Slovencih in vzhodnih Slovanih. Literature o slovenskem povodnem možu je zelo malo, zato sem se v nalogi oprla na številne pisane vire iz slovenske folklorne. Gre predvsem za prozno izročilo, povedke in podatke, ki so jih zapisovalci zbrali na slovenskem območju. Manj je povodni mož navzoč tudi v ljudski poeziji, ljudskih baladah. Najštevilčnejši so viri iz 19. in začetka 20. stoletja, ko so zgodbe objavljali v raznih periodičnih publikacijah in zbirkah ljudskih povedk. Vzhodnoslovanskega vodanoja sem obdelala predvsem na podlagi ruske literature o vodnih demonih. Temo so v nasprotju s Slovenci obravnavali številni ruski raziskovalci. Glavni termini, ki jih uporabljam, so demon, povodni mož in vodanoj. Besedo demon uporabljam kot oznako za mitično bitje, ki po Dyninu pomeni prežitek starega animizma (Dynin 1993, 78). Gre za gozdna, vodna, hišna, poljska in druga bitja, pojavljajoča se v naravi, ki jih pogosto zasledimo tudi pod imeni duhovi narave, bajna bitja, vilinska bitja in podobnimi oznakami. Povodni mož je najznačilnejše ime za slovenskega moškega vodnega demona, ponekod znanega tudi pod nekaterimi drugimi poimenovanji, ki so manj pogosta. Izraz uporabljam kot termin za oznako vodnih demonov na Slovenskem, ki se

pojavljajo v določeni podobi in opravljajo določene funkcije. Z izrazom vodanoj označujem vzhodnoslovanski moški mitološki lik, ki je po glavnih značilnostih analogen slovenskemu povodnemu možu. Živi v vodi in je sovražen človeku. Njegova glavna funkcija je utapljanje ljudi. Beseda vodanoj izvira iz ruske besede »vodjanaj«, kar pomeni voden. Je najpogostejše poimenovanje vodnega demona pri Rusih. Ruski raziskovalci uporabljajo izraz kot znanstveni termin za vodnega demona pri vseh slovanskih ljudstvih (Levkijevska, Usačeva 1995, 154).

Povodni mož v slovenskem ljudskem izročilu

Najstarejše poročilo o povodnem možu pri nas je zapisal Valvasor s splošno znano zgodbo o ugrabitvi Urške Šafarjeve ob plesu pri lipi na Starem trgu. Valvasor celo piše, da je v mladosti v Ljubljani sam videl povodnega moža, kako se je ogrnjen v črn plašč vzdignil iz vode ter sunil v vodo meščana Šmajdlerja, ki se je vračal z ženitovanja. Pravi, da zna o ljubljanskem povodnem strahu vsak ribič in čolnar na Ljubljani kaj povedati, tako da bi se o tem dala napisati debela knjiga (SLP I 1970, 144; Valvasor 1969, 397). Iz istega krajevnega izročila se je rodila tudi ljudska pesem, ki jo je vsebovala pozneje izgubljena *Zakotnikova zbirka* (ok. 1775) (SLP I 1970, 144).

Mnogo bogatejše od verzificiranih besedil in po vsem slovenskem ozemlju razširjeno je bilo prozno izročilo. Le na kratko, kot v povodni stekleni palači domujočega in predvsem otrokom nevarnega, označuje povodnega moža V. Vodnik v svojih *Mythen, zu Rib-*

1 Seminarsko nalogo z naslovom Povodni mož v slovenskih in vzhodnoslovanskih verovanjih sem napisala v študijskem letu 2000/01 v okviru izbirnega seminarja Etnologija Slovanov pod mentorstvom dr. Mirjam Mencej.

niza geglaube, št. 4, podobno, le da v zapisu grozljive zgodbe, pa tudi M. Ravnikar - Poženčan v svojih *Krainische Volksmärchen und Sagen*, št. 14 (SLP I 1970, 144).

Številne zgodbe o povodnem možu so zapisali zbiralci ljudskega izročila v časopisih iz druge polovice 19. stoletja. Tri zgodbe so bile objavljene v med letoma 1857 in 1860 v *Novicah gospodarskih, obertnijskih in narodskih*. V letih od 1859 do 1869 je Davorin Trstenjak objavil šest prispevkov o slovenskem izročilu o vodnih bitjih v *Slovenskem glasniku*. Po eno zgodbo sta v *Slovenskem glasniku* objavila tudi J. Tušek, leta 1859, in J. Borovski, leta 1861. Sledile so Trdinove *Bajke in povesti o Gorjancih* na temo povodnega moža, objavljene v *Ljubljanskem zvonu* leta 1882. J. Majciger je leta 1883 v *Kresu* objavil članek v štirih nadaljevanjih z naslovom *Voda in njene moči v domišljiji štajerskih Slovencev*. Dve zgodbi sta bili izdani tudi v *Popotniku* leta 1883 in 1885, ena v *Ljubljanskem zvonu* leta 1891 in ena v *Letopisu Matice slovenske* leta 1894. Povzetek objavljenega gradiva o povodnem možu je leta 1884 izdal Josip Pajek v zbirki *Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev*. Tri pesmi o povodnem možu je leta 1895 zapisal Karel Šterkelj v zbirki *Slovenske narodne pesmi*.

Leta 1914 je Georg Graber izdal obsežno zbirko z naslovom *Sagen aus Kärnten*, v kateri je objavil tudi mnogo blaga iz slovenskih krajev (Kotnik 1924, III). Prvi zbornik, ki je ustrezal znanstvenim zahtevam, so *Kotnikove Storijske I* (1924), sledili so mu Keleminova zbirka *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva z mitološkim uvodom* (1930), *Kotnikov zbornik* (1956) in pozneje mnoge druge zbirke ljudskih povedk, ki so vsebovale zgodbe o povodnem možu. Najnovejši zapisi o verovanjih v povodnega moža so v zbirki *Glasovi*, ki je začela izhajati leta 1988.

Poimenovanje

Vodnega demona so na Slovenskem največkrat poimenovali po kraju, kjer prebiva, torej po divji vodni okolici. V slovenskih virih najpogosteje najdemo poimenovanja »povodni mož«, »povodnji mož«, »vodni mož« ali »voden mož«, redkeje tudi »povodnik« ali »divji mož«.

Majciger je zapisal izročilo iz okolice reke Mure, kjer vodnega duha imenujejo »Muk« (Majciger 1883, 560). Kelemina predvideva, da gre za besedo onomatopoejskega izvora (Kelemina 1997, 316). Na štajerskem ob Dravi in Muri so poznali povodnega moža tudi pod imenom »Gestrin«, kar Kelemina razlaga kot izpeljanko iz nemškega izraza za povodnega moža »Wasserman«. Po Šterkelju poznajo v gorš-

ki okolici povodnega moža z imenom »Salemsonar«. Šterkelj meni, da je beseda tujega izvora, vendar ne ve povedati, od kod prihaja (Šterkelj 1894, 41). Trstenjak navaja, da je ponekod po Slovenskem znan tudi pod nemškim imenom »Taterman«. Besedo izpeljuje iz nemške »tattern« ali »zittern« (= trepetati). Šlo naj bi torej za »trepetajoči vodni curek«, »der zitternde Wasserstrahl«. Zato se na Koroškem še danes neki studenec imenuje Taterman (Trstenjak 1860a, 142). Enkrat je omenjeno tudi ime »Motovilec«, ki so ga uporabljali ob Savi (Borovski 1861, 118). Ob zgornjem toku Kolpe poznajo vodno bitje z imenom »Vrbaua« (Primc 1997, 253).

Pogosta so poimenovanja ali, bolje rečeno, označbe vodnega demona po njegovi zunanjo-
sti, na primer »kosmatinec« ali »zeleni mož«.

Telesne značilnosti

Povodni mož je v predstavah Slovencev antropomorfne ali antropozoomorfne tipa. Le redko ima podobo povsem navadnega človeka. Večinoma ga od ljudi ločijo razne telesne anomalije ali živalske poteze. Najpogostejše značilnosti so nenavadna postava, luskinasta koža ali izredna poraščenost z dlako ter zelena barva. Zgodbe pogosto sploh ne opisujejo zunanosti povodnega moža ali pa le na kratko označijo njene posebnosti: »Bil je velike postave« (Toman 1858, 4), »velikanski mož« (Majciger 1883, 560), »zeleni mož« (Cilenšek 1891, 742), »kosmatinec« ali »velik kosmat mož«, »mož z velikimi mustačami« (Majciger 1883, 559, 457, 504), »Mož je bil čudne postave, kakršne pastir še nikoli ni videl; zdelo se mu je, da je bil mož po stegnih ves luskinast« (Tušek 1857, 193), »Bil je velikan, ves luskinast in zelen« (Kelemina 1997, 192).

Znana je tudi predstava o povodnem možu, ki je od glave do pasu človeške podobe, od pasu navzdol pa ima ribji rep. »Prikazal se je povodni mož, ki je bil do pasu človek, od pasu pa riba« (Möderndorfer 1946, 27). V Šaleški dolini pripovedujejo, »da je bil povodni mož do pasa zelen; lasje, brada, obleka, vse je bilo zeleno. Od pasu nižje je bil menda riba, ker se ni višje prikazal iz vode kakor do pasa« (Majciger 1883, 458). Tudi Gestrin, kot povodnega moža imenujejo ponekod ob Dravi in Muri, ima poteze ribe: »Gestrin je bolj mlad kakor star, nima nog, temveč plavuti« (Trstenjak 1859, 170).

Včasih se povodni mož pojavi v podobi navadnega človeka. To se zgodi predvsem ob priložnostih, ko zapeljuje mlado dekle. Takrat je videti kot lep mladenič, ko pa dobi deklico v svoje roke, ta po neki njegovi nenavadni lastnosti spozna njegovo nezemeljsko naravo. Se-

veda je takrat že prepozno. Zanimivo je, da zgodbe večkrat namigujejo, da gre v teh primerih za preobrazbo povodnega moža. Tako se zgodi v ljudski pesmi, ki jo je neznani zapi-sovalec zabeležil nekje na Kranjskem:

»Micka pleše s fanti tam,
pride k njim še kje mlad gospod:
'Micka, al greš plesat z menoj?'
Micka še gre plesat z njim.
On ji stiska roke močno,
Micka tako pravi, govori:
'Ne stiskaj mi rok tak močno!'
On jo stiska čedalje bolj,
de ji z za nohtov kri kaplja.

Micka zavpije premočno:
'Po me je prišel povodni mož.'
(SLP I 1970, 143)

Kot navaden človek se prikaže tudi, kadar ima pri ljudeh dobre namene oziroma išče pri njih uslugo. V zgodbi s Koroškega, ki jo je zapisal Möderndorfer, se je povodni mož, ki si je hotel od kmeta sposoditi črna vola, spremenil v pastirja (Möderndorfer 1946, 22). Na Murskem polju se je povodni mož prikazal v podobi prijaznega mladeniča pridnemu kmetu, ki je imel v življenju vedno nesrečo, ter mu posodil denar.

Bivališče

Povodni mož se pojavlja v vodah vseh vrst, jezerih, ribnikih, rekah, potokih. Posebno rad se zadržuje na nevarnih krajih, v tolmunih, vrtincih, pod slapovi, pečinami ali tam, kjer je voda posebno globoka: »Povodnji mož je čisto zelen in stanuje najrajši v globokih vodah, posebno v vrtincih in tam, kjer je voda tako globoka, da je vsa zelena.« (Majciger 1883, 559) »Blizu velike ceste stoji vas Vrb-lje, okoli katere je mnogo mlakuž in močvirnatih izvirkov; domačini jim pravijo 'virja'. Osobito jedno je precej veliko, in vaščanje trdijo, da nima dna in da je povodnikov dom.« (Cilenšek 1891, 741) Na Krasu so povodni možje prebivali celo v vodnjakih: »V davnih cajtih so se v štirinah radi prikazovali povodni možje.« (Kocjan, Haladin 1993, 112) Pod vodo ima povodni mož svoje bogato stanovanje. Opise prebivališča povodnega moža najdemo najpogosteje v zgodbah, v katerih povodni mož ukrade otroka ali dekle in ga odpelje na svoje podvodno domovanje. »Krnica Janeza pogoltne in ga nese globoko doli tja do steklene hiše povodnega moža. On stopi v hišo. Kamor je le pogledal, lesketalo se je biserje, zlato, srebro in sto drugih dragocenih rud in samocvetnih kamnov.« (Trdina 1882, 673) Mnogi drugi zapisi povodnikovo bivališče označijo le na kratko: »podvodni grad« (Zupanc

1987, 43), »steklena hiša« (Novice 18 (10), 76), »stanovanje je bilo iz čistega stekla« (Majciger 1883, 502), »velikanski grad z visokim zidovjem obdan« (Majciger 1883, 558).

Čas moči

Zgodbe ne opisujejo obdobja ali dni v letu, ko bi bil povodni mož posebno nevaren in dejaven, niti posebnih trenutkov dneva. Čas, ko ima povodni mož največjo moč, je v zgodbah omenjen le posredno, možno pa je razbrati, da gre za noč ali za prehod v dnevni cikel, torej za večer, jutro ali poldan: »Ko je še pri mraku prala ...« (Majciger 1883, 457), »neko nedeljo zjutraj se je hotela umiti ...« (Trdina 1882, 670), »deklica je morala vsak dan zgodaj po vodo iti« (Majciger 1883, 457), »ponoči« (Kotnik 1924, 4), »bila je jasna mesečina« (Majciger 1883, 560), »pri lepej mesečini« (Majciger 1883, 455), »poldne zazvoni« (Popotnik 6 (9), 139).

Funkcije

Glavna funkcija povodnega moža, ki ga poznamo na Slovenskem, je – tako kot pri drugih Slovanih – utapljanje ljudi, v slovenskih zgodbah pa se kaže predvsem v ugrabitvah ljudi, večinoma mladih deklet in otrok. Povodni mož pomeni nevarnost za ljudi, ki so v bližini vode ali prihajajo v neposreden stik z vodo. To so ribiči, perice, pastirji in pastirice, kopalci, tisti, ki plujejo po vodi na slapovih ali v čolnih, in drugi, ki imajo razna opravila ob vodi. Povodni mož je nevaren živini, ki se pase ob vodi.

V slovenskih povedkah o povodnem možu najpogostejše naletimo na motiv ugrabitve lepega mladega dekleta. Povodni mož si jo vzame za ženo in z njo živi v svoji povodni palači. Dekletu se navadno ponudi priložnost za pobeg na zemljo, kar zbudi v povodnem možu maščevalnost. Okrutno pokonča njune otroke ali celo njo samo.

Včasih, čeprav redko, povodni mož pridne mu in poštenemu človeku pomaga oziroma mu nakloni veliko bogastvo. Kmetiču je nekoč padla sekira v vodo, kar ga je zelo užalo stilo. Povodni mož je slišal jok, se dvignil na površje z zlato in srebrno sekiro ter ga povprašal, ali sta njegovi. Fant je odgovoril, da nista, in ker je govoril resnico, mu je povodni mož vrnil njegovo ter podaril zlato in srebrno sekiro (Rodna gruda 12, 31). O pomoči povodnega moža govori tudi zgodba, ki sicer pripoveduje o nastanku Cerkniškega jezera. V njej povodni mož svetuje mlademu graščaku, ki zaradi spora med družinama ni smel dobiti dekleta iz sosednjega gradu. Ko jo je prišel zasnuti, mu je njen oče posta-

vil pogoj, da mora prostor med gradovoma obeh družin zaliti voda, tako da bo lahko nevesto v čolnu pripeljal na svoj dom. Povodni mož mu je predlagal, naj zasuje požiralno jamo, v katero se stekajo studenci in potoki. Voda bo poplavlila polje, mladenič pa bo lahko s čolnom priplul do svojega dekleta (Kelemina 1997, 238).

V povedki, ki je bila večkrat zapisana na Koroškem, povodni mož bogato poplača za uslugo. Povodni mož je živel v jezeru na Uršlji gori, nekoč pa je prišla tja sveta Uršula in si zaželela, da bi ostala tam. Poklicala je povodnega moža in mu naročila, naj svoje jezero odpelje na Pohorje, kjer je bilo njeno dotedanje bivališče. Da bi povodni mož lahko izpolnil to nalogo, si je moral od kmeta Šisernika sposoditi dva črna vola. Le ta dva sta veljala. Ko je delo končal, je kmet med rogovoma obeh volov našel mošnjo zlata (Kotnik 1924, 3–4; Möderndorfer 1946, 19–26; Popotnik 1885, 139).

Obrambna sredstva

Povedke omenjajo številna sredstva, s katerimi se je mogoče obraniti zlih namenov ali maščevalnosti povodnega moža. Zelo učinkoviti so razna krščanska znamenja in molitve: »Povodni mož se jej približa ali zapazivši na roki prstan, spomin krščanske zvestobe in ljubezni, moral je odskočiti nazaj v globčino, ker še ni imel do nje oblasti. Metki se je jel v vodi prstan izmikati. V strahu, da jej ne pade v Krko in se izgubi, sname ga s prsta in dene na grivo. Povodni mož se zopet prikaže in ko vidi, da ni zapreke, plane iz vode in Metko ugrabi.« (Trdina 1882, 670) Povodnega moža se je možno znebiti tudi z zaklinjanjem in raznimi izreki ter nekaterimi posebnimi sredstvi, ki so mu nevarna. Trdina je zapisal, da so si Novomeščani izmislili poseben zagovor, ki se ga je povodna pošast tako zbala, da je hipoma pobegnila v Krko in si ni več drznila nadlegovati ljudi. Zagovor naj bi se glasil: »Svinjski d... naj te zatre.« (Trdina 1882, 621) Tudi premeteni grajski čuvar Grom, ki ga je hotel povodni mož skupaj z vozom prevrniti v vodo, se je nevarnosti obranil tako, da se je najprej po latinsko prekrižal, nato pa zagovarjal z besedami: »Voda, pivoda, kalivoda, gazvoda! Sv. Miklavž, sv. Šempos, sv. Šentjanž! Vi ste moji jaz sem vaš. Pano gažo – dižo tažo – amen, amen, amen!« Ob teh besedah se je zaslislal pok, kot da bi kdo ustrelil, in povodni mož se je razletel in razkadil (Trdina 1882, 624). Posebna sredstva, ki so onemogočila povodnika, je bilo tudi kajenje s cvetjem dobrote (Kelemina 1997, 187) ali glasno žvižganje mladeničev (Majciger 1883, 503).

Vodanoj v verovanju vzhodnih Slovanov

Vodanoj je moški mitološki lik, zli demon, ki prebiva v vodi. Je gospodar in zaščitnik vsega območja, ki ga pokriva voda. Njegova glavna funkcija je utapljanje ljudi. Lik je najbolj izrazit pri severnih in južnih Rusih, precej pogost pri Belorusih, medtem ko je pri Ukrajincih mnoge vodanojeve poteze prekril lik rusalke (Tokarev 1957, 85; Tolstoj 1995, 396).

Poimenovanje

Najznačilnejše oblike poimenovanja vodnega demona so izpeljane iz korena vod-, gre torej za poimenovanje po kraju bivanja demona: rus. »vodjanoj«, ukr. »vodjanik«, p. »vodnik«, hrv. »vodenjak«. Tako poimenovanje je tipično za vzhodne Slované, predvsem za Ruse in Beloruse, medtem ko so pri Ukrajincih, kjer prevladujejo stepe z malo vodnimi površinami, predstave o tem liku slabše razvite. Imena vodnega demona so lahko izpeljana tudi iz naziva konkretnega kraja, na katerem prebiva: v vrtincu (rus. vodorot) biva »virnik«, v močvirju (rus. boloto) »bolotnik« (Levkijevska, Usačeva 1995, 154; Tolstoj 1995, 396). Leksemi s korenem top- odražajo poimenovanje lika po njegovem izvoru iz utoplencev. Številne izpeljave so znane v Polesju: »potoplenik«, »potopleunyk«, »toplenik«, »utoplenik« in tako naprej. Pogosto se pojavlja poimenovanje vodnega duha, povezano s predstavo o njem kot nečisti sili in predstavniku »levega« sveta: »nečistij duh« (nečisti duh), »nečistaja sila« (nečista sila), »satana«, »nečystij«, »certyško-perevertyško«, »vojanyj čert«, »levak« in podobno. Za predele, kjer vodni demon velja za gospodarja vod, so značilna sestavljena imena, večinoma iz poimenovanja po nečisti sili in poimenovanja kraja, kjer prebiva: »vodjanoj car« (vodni car), »čort vodjanij« (vodni hudič), »vodjanij hozjajin« (vodni gospodar). Zanimivo je tudi poimenovanje vodanoja iz pokrajine Velikoe Pol'e: »poudzen« in »poludennik«. Imeni sta povezani s predstavami o poldnevu kot času posebne dejavnosti nečiste sile in temeljita na verovanjih, da se vodanoj opoldne kopa, prihaja iz vode na breg in je takrat posebno nevaren (Levkijevska, Usačeva 199, 157–158; Tolstoj 1995, 396).

Zunanja podoba

Vzhodnoslovanski vodanoj se pojavlja v najrazličnejših podobah. Morfološki tip je najpogostejše antropomorfen ali antropozoomorfen, redkeje tudi zoomorfen ali

amorfen. Prestavljajo si ga kot navadnega človeka, starčka, bitje v podobi človeka z zoolomfornimi potezami (rogovi, telesom, pokritim z dlako ali luskami), polčloveka, polžival (ribji rep), žival (riba, ptica, svinja, konj, črna mačka, črn pes), bitje v podobi njegovega življenjskega okolja (kot reko, jezero) (Dynin 1993, 86; Vlasova 1995, 93).

Med vzhodnimi Slovani je znano, da se vodanj lahko spremeni v katerikoli živ ali neživ predmet (Levkijevska, Usačeva 1995, 168). Vodanoj se lahko preobrazi v otroka, žensko ali deklico. Kadar se pokaže ljudem, si nade ne podobo njihovih znancev, sosedov ali sorodnikov. Lahko se spremeni v utopljenca ali gospoda s palico. Postane lahko neviden, se pojavi v obliki nekaterih rib, živali ali ptic, kot je som, ščuka ali krap. Lahko se pojavi kot riba s krili, velika črna riba, konj, pes, svinja ali mačka. Vodanoj se preobrazi tudi v kamen, drevo, leseno klado ali jabolko, plavajoče po vodi (Tolstoj 1995, 397).

Oglašanje

Po vzhodnoslovanskih verovanjih se vodanoj oglašja z različnimi zvoki: se glasno smeji, heheta, kriči, uka, vzklika, tuli, stoka, žvižga, rezgeta, kraka, ploska z dlanmi ali čofota po vodi (Tolstoj 1995, 397). Včasih je neviden in se sliši le njegov glas, smeh ali žvižganje (Tokarev 1957, 85). V bilinah in pravljicah človeka, katerega hoče utopiti, trikrat pokliče, pogosto po imenu. Včasih se pogovarja sam s sabo in tarna zaradi zamude žrtve ali pa napoveduje njen skorajšnji prihod. Pripoveduje o svojih načrtih, delu, ljubezenskih prigodah, preštevata rastline, ki so rešile deklico pred njegovimi naklepi (Tolstoj 1995, 397).

Bivališče in kraji, kjer se pojavlja Vodanoj

Prebivališče in kraji, kjer se pojavljajo vodanoji, navadno niso podrobno opisani. Zgodbe njegovo pojavljanje navadno opisujejo z glagoli: tam »je«, »sedi« ali – najbolj natančno – »živi«. Po vzhodnoslovanskih predstavah prebiva v rekah, jezerih, ribnikih in močvirjih. Najraje se zadržuje v globokih tolmunih, posebno v bližini mlinov, pod strmimi pečinami, v vrtincih in tam, kjer je reka posebno globoka in nevarna (Tolstoj 1995, 398; Vlasova 1995, 99). Pri Rusih ga najdemo v globokih gozdnih jezerih, pri Belorusih pa na krajih, ki ne zamrznejo, ter pod zapornicami rek. Posebno rad je v bližini delujočih mlinov, pri Rusih tudi ob starih zapuščenih mlinih (Tolstoj 1995, 398). Po verovanju kmetov iz Tambovske gubernije vodanoji

pozimi bivajo v jamah pod zemljo: »Bivališča vodanojev se nahajajo globoko pod zemljo. Vhod je vedno odprt za vse nečiste. Vodanoj pride tja skozi odprtino v strugi. Te skrivne odprtine obstajajo v vsakem jezeru.« Čulkov je konec 18. stoletja poročal, da »deduška vodanoj« živi v kalni vodi ob mlinu (Vlasova 1995, 99). Tudi Zelenin navaja, da vodanoj največkrat živi v jamah na dnu rek in jezer pa tudi pod mlini. Omenja še, da ponekod pripovedujejo o kristalnih palačah pod vodo (Zelenin 1927, 389). Ponekod med vzhodnimi in zahodnimi Slovani pravijo, da vodanoj živi v steklenem ali kristalnem dvorcu, ponekod v Rusiji pa, da prebiva v palači, hiši ali trdnem kmečkem domu (Vlasova 1995, 99). Vodanoj se lahko prikaže človeku tudi na kopnem: na bregu, skalah, mlinskih koleših, nasipih, mostovih, sejmihi in kopicah sena (Tolstoj 1995, 398).

Čas moči

Vodanojevo delovanje je povezano s koledarjem, z luninimi menami in dnevnim ritmom. Posebno nevaren je opoldne in opolnoči ter nasploh ves čas od sončnega zahoda do vzhoda. V nekaterih predelih Rusije so se kmetje v strahu pred vodanojem izogibali hoje ob vodi ponoči. Voda namreč ponoči počiva in se ne sme vznemirjati (Vlasova 1995, 31). Dnevi, na katere je bil vodanoj najbolj nevaren, so v Rusiji in Belorusiji iljevo, petrovo in dan Ivana Kupale, v Rusiji je nevarna tudi binkoštna sobota. Najbolj nevarne so noči pred temi prazniki. Posebno moč ima vodanoj pred nevihto in med cvetenjem rži, ko – kot pravijo v Arhangeljski guberniji – »igraet i trebuet žrtv« (se igra in zahteva žrtve). Takrat je bilo tudi prepovedano kopati se. Vendar pa vodanoj ne more škodovati ljudem na Marijino oznanenje in v času od Svetih treh kraljev do velike noči. Po beloruskih verovanjih je vodanoj v vodi od velike noči do Svetih treh kraljev, potem se preseli na trsje (imezuje se »lozovik«, rus. loza = trs), zatem na kopno na travo ob bregovih in šele po veliki noči se spet vrne v vodo. V Rusiji verjamejo, da pozimi vodanoj spi na dnu reke, se 1. aprila lačen prebudi in takrat lomi led, muči majhne ribe in podobno (Tolstoj 1995, 398; Vlasova 1995, 103).

Funkcije

Temelj ruske mitološke tradicije je sistem mitoloških oseb – »gospodarjev«, pokroviteljev določenih mitoloških prostorov. V tem sistemu je vodanoj gospodar, zaščitnik vsega prostora, v katerem prebiva. Pogosto se poudar-

ja, da ima vsako vodovje gotovo svojega vodanoja, kjer živi večno v nespremenljivi obliki (Levkijevska, Usačeva 1995, 158). Vlasova ugotavlja, da vodanoj v nekaterih predelih Rusije pomeni povsem univerzalno bitje. Ni le gospodar določenih ozemelj – vodnih in celo nekaterih zunaj vode –, ampak tudi vremena in rodovitnosti zemlje. V Olonecki guberniji verjamejo, da se lahko dvigne nad zemljo kot oblak, ustvarja jezera in reke, dviguje iz vode otoke. Po verovanjih Tulske gubernije vodanoj vlada živini in daje pridelek, predvsem rži (Vlasova 1995, 100).

Glavna funkcija vodanoja je utapljanje ljudi, vendar pri vzhodnih Slovanih večinoma povsem prevzema dejavnosti, ki so značilne za nečiste sile, kar pomeni, da škoduje ljudem (Levkijevska, Usačeva 1995, 160). Zelo redko srečamo predstave o tem, da bi vodanoj ljudem prinesel kakšno korist. V odnosih z njim ljudje izražajo spoštovanje, pa tudi strah (Tokarev 1957, 86).

Med vzhodnimi Slovani je splošno verovanje, da vodanoj vabi k vodi ljudi in jih utaplja. Od njega je odvisna predvsem usoda kopalcev in drugih ljudi, ki prihajajo v stik z vodo. Kmetje so bili prepričani, da se ljudje ne utopijo po svoji krivdi, ampak jih utaplja razna vodna bitja (Vlasova 1995, 102). Vodanoj preži na svoje žrtve v bližini tolmunov ali vrtincev. V ljudeh zbuja nepremagljivo silo, ki jih vleče k vodi. Utopljenec odvede na dno, včasih pa svojo žrtev celo požre (Tolstoj 1995, 398). V severni Rusiji vodanoj ne le utopi človeka, ampak mu tudi odrobi glavo in odere kožo (Dynin 1993, 86).

Vodanoj ugrabi ljudi, ki se ob vodi vedejo nepravilno: v Jaroslavski guberniji se v bližini vode ne sme zmerjati ali omenjati hudiča, v Vjatski guberniji vodanoj v bližini vode ali na njej ne mara pogovorov o sebi. Zgodba iz Olonecke gubernije pravi, da je neko dekle, ki se je peljalo v čolnu, omenilo, da bi rado videlo podvodno cesarstvo. V tem trenutku se je iz vode dvignil vodanoj in jo potegnil k sebi (Vlasova 1995, 103).

Ugrabitev človeka v mnogih ruskih zgodbah ni z ničimer motivirana: vodanoj uresniči sodbo, usodo. V enem od najbolj priljubljenih motivov 19. in 20. stoletja iz Olonecke gubernije se vodanoj pojavi na kraju, kjer mora utoniti človek, rekoč: »Sud'ba est', a golovy net.« (Sodba je, glave pa ni.) Zatem kdo gotovo utone. V zgodbi iz Tulske gubernije gospodar vodanoj prav tako izreče usodo, vendar v tem primeru človeku, ki je prišel k njemu, pojasni, da »ni čas, da bi utonil«, in ga spusti nazaj na zemljo (Vlasova 1995, 103).

Vodanoj je imel posebno vlogo v življenju ljudi, ki so prebivali ob vodi ali bili življenjsko odvisni od vode. Zlasti mlinarji in ribi-

či, v ruski tradiciji pa tudi čebelarji, so opravljali posebne obrede, da bi si pridobili vodanojevo naklonjenost. Z vodanojem so s sistemom žrtvovanja sklepali posebne dogovore, s katerimi so si ribiči zagotovili njegovo milost pri ulovu, mlinarji pa uspešno delovanje mlinov.

Po tradicionalnih obredih za dober ulov ribiči vodanoja »krmijo«, ga pogostijo s krušnimi drobtinami in ostanki vina, v vodo mu mečejo tobak, govorec: »Na tebe, vodjanoj, tabaku, davaj mne rybku.« (Tu imaš, vodjanoj, tobak, meni pa daj ribice.) V vodo mu vrnejo prvo ulovljeno ribo ali del ulova. V Vologodski guberniji so ribiči vrgli v vodo razcapan čevlji in rekli: »Na tebe, čert, obutku, zagonjaj rybku.« (Vrag, tukaj imaš obutev, priženi ribice.) Zelenin piše, da ob Onežkem jezeru na predvečer nikolajevega (19. decembra) ribiči na bregu postavljajo slamnato strašilo, podobno človeku. Nanj nadevajo obujke in srajco ter ga v preluknjatem čolnu spustijo po vodi. Čoln potone. Tudi to je žrtev vodanoju. Da bi bil lov uspešen, v severnoruski Vologodski guberniji prvo ribo, ulovljeno s trnkom, zagrebejo v zemljo (Vlasova 1995, 101).

Kmetje so verjeli v posebno zvezo mlinarjev z vodanojem. Njihovo življenje je bilo še bolj odvisno od vodanoja kot življenje ribičev (Tokarev 1957, 86). Vodanoj živi predvsem v tolmunih ob mlinih in lahko mlinom zelo škoduje: jih poruši, poplavi, podira nasipe in jezove in tako naprej. Da bi si zagotovili milost vodanoja, so mu morali prinašati stalne darove, prve že ob gradnji mlina. V Novgorodski guberniji so pod vodno kolo postavili milo, šilo in glavo petelina, drugod so dali pod prag živega črnega petelina in tri stebela rži. Ponekod so še v začetku 20. stoletja mlinarji vodanoju v vodo metali moko, kruh ali krušne drobtine, vodko, konjske lobanje ali poginule živali. V mlinu so redili črne živali in nosili pri sebi dlako črnega kozla, saj je veljalo, da ima vodanoj rad črno barvo. Po verovanjih so nekoč vodanoju žrtvovali tudi živa bitja in mu metali v vodo celo ljudi (Tokarev 1957, 86; Vlasova 1995, 101–102). V srednji Rusiji obstaja pregovor: »S každoj novo mel'nicy vodjanoj svojo podat' voz'mjot.« (Z vsakim novim mlinom si vodanoj vzame svoj davek.) (Tolstoj 1995, 399)

Primerjava slovenskega in vzhodnoslovanskega vodnega demona

Na koncu bi rada predstavila nekatere ugotovitve, nastale na podlagi analize virov, ki pričajo o verovanju v povodnega moža na

Slovenskem, literature o vzhodnoslovanskem vodanoju in primerjavi obojega. Pri obeh likih, slovenskem povodnem možu in vzhodnoslovanskem vodanoju, se skladajo glavne poteze in funkcije, kar kaže, da imata lika verjetno skupni izvor. Po drugi strani pa sta doživljala različen lokalni razvoj, v zelo različnem naravnem, zgodovinskem in kulturnem okolju, zato je razumljivo, da so med njima tudi številne razlike. Pri primerjavi se moramo zavedati, da obravnavamo povodnega moža na zelo majhnem slovenskem etničnem ozemlju, vodanoja pa na obširnem, ki ga poseljujejo vzhodni Slovani. Na vzhodnoslovanskem območju zatorej najdemo številne različice vodanoja tako v zunanji podobi kot funkciji, pri Slovencih pa je ta lik bolj enoten in mu lažje pripišemo tipične značilnosti.

Glavna funkcija obeh demonskih bitij je utapljanje ljudi in živali, ki se zadržujejo ob vodi ali v njej. Sta zla in ljudem nevarna duhova, ki prebivata na nevarnih vodnih predelih, v tolmunih, vrtincih, ob pečinah in tam, kjer je voda posebno globoka, torej na tistih krajih, kjer se pogosto zgodijo nesreče.

Ena najpomembnejših razlik med vzhodnoslovanskimi in slovenskimi predstavami o vodnem demonu se kaže že v dojemanju moči in delovanja vodnega demona. V skladu z vzhodnoslovansko mitološko tradicijo, ki gradi na sistemu mitoloških oseb – gospodarjev in pokroviteljev določenih mitoloških prostorov –, dojemajo vzhodni Slovani vodanoja kot gospodarja in zaščitnika vsega prostora, v katerem prebiva, torej sveta v vodi in ob njej. Poleg tega ima vodanoj nadzor celo nad vremenom in rodovitnostjo zemlje (Levkijevska, Usačeva 1995, 158; Vlasova 1995, 100). Takega razumevanja vodnega sveta slovensko ljudsko izročilo ne pozna. V slovenskih verovanjih pomeni povodni mož le nevarnost, ki preži na človeka na določenih krajih in v določenih razmerah. Druga velika razlika, ki se navezuje na dojemanje vodanoja kot gospodarja vodnega območja, je sistem žrtvovanja, v katero so vpeti vzhodnoslovanski ribiči in mlinarji. Na Slovenskem ni ohranjenih poročil o podobnih obredih ali razmerjih med ljudmi in povodnim možem. Kljub temu morda lahko sklepamo, da obstaja sorodnost slovenskega izročila z vzhodnoslovanskim sistemom žrtvovanja vodanoju glede na motiva, ki sta bila na Slovenskem zabeležena v 19. stoletju. Prvi je obdarovanje povodnega moža s kruhom. Motiv sem zasledila le dvakrat. Prva zgodba je bila objavljena v Novicah in pravi takole: »Blejski povodni mož je vsako jutro prihajal k 'Oravh' po za groš kruha. Kruha

pa mu niso dali v roko, ampak so ga vselej na okno položili, kamor je tudi on pokladal groš. Ko je prvokrat prišel po kruh je Oravki rekel: 'Ne dajaj mi kruha iz rok v roko, zakaj ker nisem krščen, bi ti jo pri priči odtrgal.« (Novice 1860, 76) Druga zgodba pravi, da je povodni mož deklici postavil pogoj, da jo izpusti za zmerom, če bo le vsak dan od peka dobil hlebec kruha (Tušek 1859, 43). Drugi, nekoliko bolj razširjen motiv darovanja povodnemu možu pa so vraže ob plovbi. Kadar so se ljudje peljali mimo vrtinca, so morale ženske vreči v vodo belo rutico, da jih povodni mož ne bi mogel uloviti (Trstenjak 1860, 108). Posebno nevarno je bilo, kadar je sedela v čolnu prešušnica. Takrat je nastal vihar in povodni mož ni izpustil čolna, dokler niso pometali iz njega vseh dragocenih stvari. Če pa ne bi imeli nič takega, bi morala ženska sama skočiti v vodo (Majciger 1883, 559–602).

Glavna funkcija vodnega demona je utapljanje ljudi, vendar je med vzhodnoslovanskimi in slovenskimi verovanji opaziti precejšnjo razliko v tipu žrtev, ki jih napada vodni demon, pa tudi v odnosu vodnega demona do žrtev. Vzhodnoslovanski vodanoj lovi žrtve ne glede na spol, to stori zaradi neprimerne vedenja v bližini vode, brez motivacije, ali ker izpolnjuje voljo usode. Utopljenca navadno pokonča takoj, pogosto zelo kruto. Ko se znajde v vodanojevi oblasti, skoraj nima več možnosti za rešitev. Še celo če ga vodanoj ne ubije takoj, ampak privede na svoj dom, se ne more več vrniti v življenje na zemlji, temveč sčasoma sam postane vodanoj. V nasprotju z vzhodnoslovanskimi verovanji slovensko ljudsko verovanje dejanj povodnega moža ne dojemata kot utopitve, temveč prej kot ugrabitve. Povodni mož ugrablja predvsem lepa, mlada dekleta, ki si jih želi vzeti za ženo. Z njimi lepo ravna in jih obdarja z velikim bogastvom. Žrtev se od povodnega moža praviloma reši z ukano ali kakšnim posebnim sredstvom, na primer s krščanskim znamenjem. Šele tako dejanje povodnega moža tako razsrdi, da ga pripravi k strašnemu, neusmiljenemu maščevanju, v katerem pokonča bodisi pobeglo ženo bodisi njune otroke. Vendar pa se je v slovenskih povedkah celo tako silnemu besu povodnega moža mogoče s pravilnim ravnanjem izogniti.

Slovenski in vzhodnoslovanski povodni mož imata v svojem podvodnem domovanju družino, razlika pa je v tem, da se slovenski povodni mož oženi z dekletom, katero ugrabi na zemlji, žena vzhodnoslovanskega vodanoja pa je tudi sama vodni demon, vodaniha ali rusalka. Že ob primerja-

vi slovenskih in vzhodnoslovanskih zgodb o utopitvah in ugrabitvah lahko opazimo, da slovenski povodni mož v nasprotju z ruskim ni povsem negativen lik. Človeku pogosto pomaga, mu svetuje ali ga obdara z velikim bogastvom, navadno zlatom. Takšnega motiva med vzhodnoslovanskim gradivom nisem zasledila. Po vzhodnoslovanskem verovanju je naklonjen le ribičem in mlinarjem, če jim uspe navezati dobre stike z njim, kar lahko dosežejo z ustreznimi daritvami. V tem primeru bo vodanaj ribičem naklonil dober ulov, mlinarjem pa ne bo rušil nasipov in poplavljal mlinov.

Predstave o zunanji podobi so pri vzhodnih Slovanih veliko bolj pestre in raznolike kot pri Slovencih, kar je razumljivo, saj vodanoja obravnavamo na obširnem vzhodnoslovanskem območju. Slovenski viri o povodnem možu so glede zunanosti povodnega moža zelo skromni, označujejo ga kot moža nenavadne postave z raznimi anomalijami, kot sta luskavost in izjemna dlakavost. Vzhodni Slovani poleg starčka, ki ga zaznamujejo najrazličnejše anomalije, poznajo še številna preobrazbe vodanoja v živali. Te na Slovenskem komaj zasledimo. Med atributi, ki spremljajo vodanoja, so pogosto tudi barve, najbolj značilne so črna, zelena in rdeča, redkeje celo bela in temno modra. Pri Slovencih je poglavitna barva, ki označuje povodnega moža, zelena, zelo redko kot barva oblačila tudi rdeča.

Sklep

Porajajo se mi številna nova vprašanja, ki ne obsegajo več le obravnave enega demonskega lika, ampak širše področje slovanske demonologije. Opazila sem namreč, da se značilnosti in funkcije tako slovenskega povodnega moža kot vzhodnoslovanskega vodanoja prepletajo s prvinami, značilnimi za druga demonska bitja. Najprej je treba poudariti elemente, značilne za hudiča. Prekrivanje potez hudiča in vodnega demona se kaže predvsem v zunanji podobi, telesnih značilnostih, pri vzhodnih Slovanih v imenih, s katerimi označujejo povodnega moža, pri Slovencih pa v nekaterih zgodbah tudi v sami funkciji hudiča. Nekatere poteze vodnega demona bi lahko primerjali tudi s potezami rojenic, škrtov in gozdnih demonov. Zanimiva bi bila tudi celostna obravnava koncepta vodnega območja in pomena vode pri Slovanih, saj bi ob širšem razumevanju lahko odgovorila na vprašanja nastanka in razvoja verovanja v vodne demone.

Viri in literatura

BOROVSKI, J. 1861: Pripovedka o povodnem možu. V: Slovenski glasnik 7 (21), 117-118.

CILENŠEK, M. 1891: Narodne stvari: Kaj pripovedujejo ob Ložnici. V: Ljubljanski zvon 11 (12), 783-742.

CVETEK, Marija 1993: Naš voča so včas zapodval: Bohinjske pravljice. Ljubljana, Kmečki glas.

ČERNIGOJ, Franc 1988: Javorjev hudič. Ljubljana, Kmečki glas.

DYNIN, V. I. 1993: Russkaja demonologija. Opyt vydelenija lokal'nyh variantov. V: Etnografičeskoe obozrenie 4, 78-91.

IVANOV, V. N. in I. N. Toporov 1989: Slovanska mitologija. V: Nova revija 87/88, 1006-1013.

KELEMINA, Jakob 1930: Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva z mitološkim uvo-dom. Celje, Družba sv. Mohorja.

KOCJAN, Danila in Jelka Haladin 1993: Be-ži zlodej, baba gre: Kraške štorije. Ljubljana, Kmečki glas.

KOTNIK, France 1924: Storijske I: Koroške narodne pripovedke in pravljice. Prevalje: Družba sv. Mohorja.

KUMAR, Zmaga, Milko Matičetov, Boris Merhar in Valens Vodušek 1970: Slovenske ljudske pesmi I: Pripovedne pesmi. Ljubljana, Slovenska matica.

LEKŠE, Jože in Stane Teršak 1956: Nekaj ljudskih bajk in pripovedk iz okolice Podsrede. V: Kotnikov zbornik: Narodni zapiski z Gorjanskega in Kozjanskega. Celje, Mestni muzej.

LEVKIJEVSKA, E. E. in V. V. Usačeva 1995: Polesskij vod'anoj na obščeslavjanskem fone. Slavjanskij i balkanskij folklor: Etnografičeskoe izučenie Poles'ja. Moskva, Indrik, 153-172.

MAJCIGER, J. 1883: Voda in njene moči v domišljiji štajerskih Slovencev. V: Kres 3, 455-458, 502-505, 558-561, 601-604.

MERHAR, Boris ur. 1994: Desetnica: Slovenske ljudske pesmi. Ljubljana, Mladinska knjiga.

MIKHAILOV, Nikolai 1997: Baltoslovanska mitologija - baltska in slovanska mitologija - slovanska mitologija: Nekaj terminoloških opomb. V: Traditiones 26, 77-95.

MÖDERNDORFER, Vinko 1946: Koroške narodne pripovedke. Celje, Družba sv. Mohorja.

NOVICE gospodarske obertnijske in narodske 1860: Ena resnična, druga pa pravica: Povodna moža Bohinjskega in Blejskega jezera. V: Novice gospodarske obertnijske in narodske 18 (10), 75-76.

OVSEC, Damjan 1991: Slovanska mitologija in verovanje. Ljubljana, Domus.

PAJEK, Josip 1884: Črtice duševnega žitka štajerskih Slovencev. Ljubljana, Matica slovenska.

POPOTNIK 1885: Pravljice iz slovenjegraškega okolja: Kaj je bilo vzrok, da so stival cerkev sv. Uršule. V: Popotnik 6 (9), 139.

PRIMC, Jože 1997: Okameneli mož in druge zgodbe iz Zgornje Kolpske doline: od Babnega polja in Prezida prek Gerova, Čabra, Osilnice, Kužlja, Kostela, Fare do Dola in Predgrada. Ljubljana, Kmečki glas.

RODNA GRUDA 1994: Kmet in povodni mož. V: Rodna gruda 40 (12), 31.

RUPEL, Mirko ur. 1969: Valvasorjevo berilo. Ljubljana, Mladinska knjiga.

ŠTREKELJ, Karol 1894: Slovski doneski iz živega jezika narodovega. V: Letopis Matice slovenske 1-61.

ŠTREKELJ, Karol 1895: Slovenske narodne pesmi: Zvezek I. Ljubljana, Slovenska matica.

TOKAREV, S. A. 1957: Religiozne verovanja bostočnoslavjanskih narodov XIX. načala XX. veka. Moskva, Akademii nauk SSSR.

TOLSTOJ, N. I. 1995: Slavjanskije drevnosti: Etnografičeskij slovar A-G. Moskva, Meždunarodnye otnošenija.

TOMAN, Lovro 1858: Narodne povesti: Povodni mož in divji mož. V: Novice gospodarske, obertnijske in narodske 16 (1), 4.

TRDINA, Janez 1882: Bajke in povesti o Gorjancih: Povodni mož. V: Ljubljanski zvon 2 (10-11), 620-624, 670-674.

TRSTENJAK, Davorin 1859: Mythologične drobtine: O Gestrinu. V: Slovenski glasnik 4 (6), 170-171.

-- 1860: Kaj storijo Slovenci, ko se čez vodo peljejo. V: Slovenski glasnik 5 (4), 108.

-- 1860a: Mythologične drobtine: O Tatermanu. V: Slovenski glasnik 6 (5), 142.

TUŠEK 1857: Domače pripovedke: Povodna moža se borita. V: Novice gospodarske, obertnijske in narodske 15 (35), 139-140.

TUŠEK, J. 1859: Od povodnega moža. V: Slovenski glasnik 6 (2), 43.

VLASOVA, M. 1995: Novaja abeveda ruskih sujeverij: Illustrirovannyj slovar. Sankt Petrburg, Severo-Zapad.

ZEČEVIĆ, Slobodan 1981: Mitska biča srpskih pradanja. Beograd, Etnografski muzej.

ZELENIN, D. K. 1927, Russische (Ostslavische) Volkskunde. Leipzig: W. de Gruyter & Co.

ZLOGONSKI 1883: Narodno blago: Povodni mož: Pripovedka z južnega Štajerskega. V: Popotnik 4 (7), 106-107.

ZUPANC, Lojze 1987: Povodni mož v Poljanah. V: Žirovski občasnik 7 (11-12), 43.